

NEDIVTE SE, ŽE ZLOBÍ

Děti s postižením jsou ve škole někdy jako návštěvníci představení, kterému nemůžou rozumět

Na konferenci *Inkluze 2020+*, kterou uspořádala a kvůli opatřením souvisejícím s koronavirovou krizí odložila na podzim tohoto roku Asociace speciálních pedagogů (informovali jsme o tom v minulém čísle UN), měl zaznít i pohled etopeda ze střediska výchovné péče a školního speciálního pedagoga. Zazní alespoň nyní.

Současný trend, který MŠMT představilo novelizovanou vyhláškou o speciálním vzdělávání, není podle etopeda a vedoucího Střediska výchovné péče v Praze na Klíčově Jiřího Pilaře zásadně jiný než ten, který byl nastartován před čtyřmi lety.

„Ani nemůže být, k tomu by se musel zásadně změnit školský zákon a jeho paragraf 16 a další. Je to ale snad signál k tomu, že MŠMT možná konečně začalo chápat problémy, které pravidla nastavená v roce 2016 školám přinesla, a chce je řešit. Odráží se to i ve snaze novelizovat školský zákon v tom smyslu, aby inkluze dostala smysluplnější pravidla. Tento směr změn s nadějí vítám, ukazuje to, že se současně ministerstvo školství snad nenechává tolik ovlivňovat inkluzivními aktivisty, kteří mívali velký vliv a vnesli bez znalosti věci do systému chaos. Zatím to vypadá, že by se děti, které to potřebují (tedy děti s LMP, s SPUCH, PAS, ADHD...), mohly skutečně vzdělávat v menších kolektivech, a hlavně že by je mohl vzdělávat pedagog se znalostí

speciálněpedagogické didaktiky,“ říká J. Pilař.

Riziko permanentního neúspěchu

Z hlediska etopeda je to podle něho nesmírně důležité, protože jde o jednu z preventivních cest proti školnímu neúspěchu, který bývá příčinou, startérem řady dalších problémů.

„Zkuste se vžít do dítěte, které má velké problémy se soustředěním, dítěte s intelektovým deficitem, dítěte z nepodnětného rodinného prostředí apod. To se často setkává s permanentním neúspěchem. Učitelé mu dávají najevo, že je hloupý, spolužáci jej neberou, protože jim nestačí, zkrátka je na chvostu třídního kolektivu. Víte, kdybych toto zažíval, tak mě to taky nebude bavit, taky budu vyrušovat, zlobit, abych na sebe upozornil alespoň takto, a budu hledat seberealizaci místo ve škole mimo ni. Pokud je školní prostředí nepodnětné, pokud hledí pouze na výkon a nesleduje individuální zvláštnosti jednotlivých dětí, vytváří podhoubí k tomu,

aby se část žáků cítila velmi nekomfortně, a proto vyrušovala, zlobila, neřídila se nastavenými pravidly,“ připomíná J. Pilař.

Děti nastupující do školy do první třídy se obvykle těší na nové zážitky, paní učitelku a spolužáky. Některým to vydrží déle, některým kratší dobu. Zásadní odpovědnost v tom má učitel, který svým přístupem výrazně ovlivňuje vytvářející se vztah ke vzdělání. Jestliže ale neklidné dítě od začátku dostává od učitele dennodenně „za uši“, není možné se mu divit, že vztah k učení, ke škole a k učitelům ztratí velmi rychle.

„**Rodiče někdy tuto diagnózu téměř vyžadují, protože z jejich pohledu je to omluvou pro chování dítěte – on má ADHD, my za to, jak se chová, nemůžeme, nejde s tím nic dělat.**“

Vyhánění ze školy

Je to problém, na který často doplácí žáci s lehkým mentálním postižením nebo s diagnostikovanou ADHD či ADD.

„Jedním z projevů jejich hendikepu je skutečnost, že nedokážou vyhodnotit svou sociální pozici ve třídě, nechápu tvořící se vazby, situaci kolem sebe. Reagují pak způsobem, který okolí hodnotí jako neadekvátní. Pokud učitel nepochopí příčiny jeho reakcí a svým negativním přístupem ho v nich jen utvrzuje, pokud ho před ostatními shazuje, ponižuje, jen zhoršuje jeho vztah ke škole, k učení, dalo by se říci, že ho ze školy vyhání,“ vysvětluje etoped a dodává: „Doufám, že se MŠMT pokusí novelou školského zákona a následně pak i vyhláškou tyto problémy řešit. Pokud se mu to nepodaří, pokud nenastaví podmínky pro vzdělávání těchto dětí tak, aby byly adekvátní jejich potřebám, situace se prostě nezlepší. Součástí těchto podmínek je i reflektování situace, která vládne v rodině. Uvědomte si vysokou rozvodovost, problematické vztahy mezi rodiči... Děti v tom žijí, jinou možnost v podstatě nemají. A když do toho ještě nenajdou pochopení a podporu u učitele či učitelů ve škole, jakou mají perspektivu? Jak mají být motivováni k úspěchu? Podobně by škola měla citlivě reagovat například na nějakou rodinnou tragédii, která se může v chování a výkonu dítěte odrazit.“

Foto: autor

Archivní foto ze školy Cimburáčky ještě z doby předrouškové

„Vybavuji si paní učitelku (důchodkyni) mého syna, která v první třídě dávala dětem pouze jedničky a dvojky a o chybách si s nimi povídala. Když jsem se jí zeptal na její přístup, odvětila, že po nástupu do školy se musí v dítěti rozvíjet pozitivní přístup ke vzdělání a známky jsou v tuto dobu podružné. Vybudovala si s dětmi hezký vztah. Velmi jsem si jí za to vážil,“ říká J. Pilař.

Vyžadování diagnózy

Na straně druhé mohou být problémy skryty. J. Pilař konstatuje, že dostává do péče řadu dětí, které mají napsanou diagnózu ADHD, ale už při vstupním rozhovoru s dítětem a jeho rodiči se ukazuje, že důsledkem kázeňských problémů není neurovývojová porucha, ale především nedůslednost ve výchově, hyperprotektivita, či naopak emoční nedostačivost ze strany rodičů. „Ti tak bývají hlavním spouštěčem výchovných problémů dítěte, dovolím si tvrdit, že za devíti z deseti problémových dětí stojí právě problematická výchova rodičů. Svádějí své neúspěchy na školu, která již s tím může jen obtížně něco dělat, zvláště když rodiče příliš nespolupracují,“ tvrdí J. Pilař.

„Problémem bývá také kvalita výstupů některých poradenských zařízení. Příliš často se paušalizují problémy dětí s chováním uváděním ADD nebo ADHD, eventuálně poruchou autistického spektra. Je třeba si uvědomit, že poruchy chování jsou lékařská diagnóza, takže by ji měli vyslovovat výhradně lékaři, psychiatři, neurologové... Poradenští pracovníci by se měli vyjadřovat k symptomům, které mohou na tuto diagnózu ukazovat, měli by rozumět příčinám, dokázat s takovými dětmi efektivně pracovat, navrhnout výchovné postupy, které pomohou. Zejména, pokud je potřebná medikace, je ale hlavní slovo na lékaři,“ zdůrazňuje J. Pilař.

Rodiče podle něho někdy tuto diagnózu téměř vyžadují, protože z jejich pohledu

je to omluvou pro chování dítěte – on má ADHD, my za to, jak se chová, nemůžeme, nejde s tím nic dělat. „Nepřipouštějí si, že by příčinou mohla být jejich výchova, a kritiku vnímají jako útok na svoji osobu. S těmito rodiči je práce velmi obtížná,“ podotýká.

Cesta z kruhu

Problémem podle J. Pilaře také je, že absolventi pedagogických fakult se zaměřením na „běžné“ děti nemají dostatečné, někdy žádné znalosti, jak pracovat s dětmi s různými poruchami. Nezájímají při studiu speciálněpedagogické a někdy ani dostatečné psychologické vzdělání, nejsou vzdělávání v didaktice a pedagogické diagnostice. To je ovšem v současné situaci při zařazování dětí se speciálními vzdělávacími potřebami do běžných škol velký problém. A jejich možné selhávání při setkání s takovými dětmi může být jedním z faktorů, proč kantořinu opouštějí.

Rizikové a patologické chování neúspěšných žáků základních škol (342 klientů SVP)

Vzorek klientů za roky 2015–2019. Z procentuálního počtu plyne, že téměř každý klient vykazoval více rizikových projevů chování, které jej do péče střediska dovedly.

Selhávání ve škole (prospěch/chování)	91 %
Nerespektování autorit	88 %
Záškoláctví	75 %
Experimentování a závislosti dětí (médiá, návykové látky)	65 %
Velmi časté lhaní	57 %
Útěky z domova a toulky	52 %
Manifestní agrese vůči druhým, nebo vůči sobě	46 %
Diagnostikované ADHD/ADD, SPUCH	42 %
Psychiatrická péče	40 %
Trestná činnost či činnost jinak trestná	36 %
Sexuální rizikové chování	20 %
Střídání základních škol	3x a více

„Někdy se pohybujeme v uzavřeném kruhu. Stále víc učitelů běžných škol, kteří vydrželi, z důvodů rostoucích nároků na jejich práci podléhá rezignaci či přímo profesnímu vyhoření. I to má za následek necitlivý neempatický přístup k dětem se speciálními vzdělávacími potřebami. Nicméně nelze kvalitu učitelů paušalizovat. Známe jich mnoho, kteří zaslouží velké uznání, pracují na sobě, snaží se chápat duši dítěte a i v této ‚koronavirové‘ době se snaží s dětmi smysluplně pracovat na dálku,“ konstatuje etoped J. Pilař.

Role školního speciálního pedagoga

Cimburačka, tedy Základní škola v Cimburkově ulici v Praze 3 na Žižkově, je menší multikulturní školou s dlouhou historií. Velkou tradici tu má péče o děti s různými speciálními vzdělávacími potřebami, kulturní, sociální a jazykovou odlišností. Skladba zdejších žáků je velmi pestrá. „Proto zde také speciální pedago- ▶

► gové a školní psycholog pracovali dávno před inkluzí, což je velká zásluha ředitelky Ireny Meisnerové. Nejenom, že pochopila potřeby těchto žáků, ale také dokázala nadstandartní péči o ně prosadit a uskutečnit,“ říká vedoucí školního poradenského pracoviště Dagmar Kapustová, která je na část úvazku zároveň učitelkou ve speciální třídě.

Ve zdejší škole je v současnosti šest speciálních pedagogů (a další dvě plní své mateřské povinnosti), což je relativně hodně v porovnání s jinými běžnými školami. Je to určitě tím, že se škola rozhodla jít cestou speciálních tříd – a v každé z nich je třídní speciální pedagog. Není to tedy tak, že by speciální pedagogika byla zastoupena pouze v rámci školního poradenského pracoviště.

„Do školního vzdělávacího programu jsme zařadili i minimální výstupy RVP pro děti s lehkým mentálním postižením, které mezi našimi žáky také máme. Ukázalo se to jako prozíravé, protože pro individuální práci s žáky speciálních tříd (pokud nemají další postižení kromě LMP) nemusíme vypracovávat individuální vzdělávací plány, můžeme se opřít o školní vzdělávací program,“ vysvětluje D. Kapustová.

Chtělo by to sociálního pedagoga

Zdejší školní poradenské pracoviště je plně zastoupené. „Do výuky předmětů speciální péče jsme od počátku inkluze zapojili další speciální pedagogy i školní psycholožku. V posledním roce k nám přibyl ještě interkulturní pracovník, který zabezpečuje vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem (OMJ), převážně cizinců ze zemí mimo EU. Uvítali bychom i zřízení pozice sociálního pedagoga, protože školu navštěvuje hodně dětí, které žijí na ubytovnách, jejich rodiče hledají zaměstnání nebo se často stěhují. Některé děti nejsou dostatečně motivované pro

školní práci a sociální pedagog by mohl v komunikaci s rodinou výrazně pomoci,“ konstatuje vedoucí ŠPP. Významnou úlohu přitom zastává výchovná poradkyně a metodička primární prevence. Velkým požehnáním pro budoucí absolventy je podle ní kariérní poradkyně a její nesmírná obětavost při výběru profesní orientace zdejších žáků.

D. Kapustová vysvětluje, že školní speciální pedagog musí svou školu a její situaci dobře znát. Měl by být přizván k přijímání každého nového žáka, mít přehled o složení a atmosféře v každé třídě.

„Velmi důležitý je první kontakt s rodinou žáka. Některé děti žijí v náhradní rodinné péči, jiné se často stěhují, nacházejí se ve složitých sociálních situacích. Na tyto informace pak samozřejmě navazuje diagnostika osobním pohovorem, zjišťováním dosažených znalostí v hlavních předmětech, studijního potenciálu každého dítěte od přípravného ročníku až po budoucí absolventy. Kontrolní diagnostika se provádí podle potřeby, nejdéle každé tři roky. Ve škole jsou vedle běžných tříd, v nichž je zhruba třetina žáků s podpůrnými opatřeními prvního až třetího stupně, i třídy pro žáky s LMP a závažnými SPU. Podařilo se nám udržet v každé třídě na 1. stupni asistenta pedagoga, spolu s vedením pravidelně konzultujeme finanční možnosti a naplňování koncepce školy. Asistenty pedagoga měla škola dávno před rokem 2016 a jsem ráda, že byl vyslyšen návrh Asociace speciálních pedagogů o vyčlenění personální podpory z doporučení na jednoho konkrétního žáka, což přinášelo řadu těžkostí při vykazování, tvoření smluv a plánování,“ zmiňuje změny, které přinesly novelizace vyhlášky o speciálním vzdělávání.

Odbornost a empatie

„Další oblastí, které se školní speciální pedagog věnuje, je personální obsazení

předmětů speciální péče, vymezení jejich obsahu, propojení s rozvrhem i kontrola jejich uskutečňování. Speciální pedagogové vyučují předměty na zvyšování čtenářské gramotnosti a rozvoj komunikačních dovedností, kam spadají nejen těžší logopedické vady, ale také péče o žáky s OMJ a cizince. Zavedli jsme i předmět sociální dovednosti a nově také matematickou gramotnost. V poslední době nám žáci s OMJ přibývají, tudíž se rozšiřuje i péče o ně formou projektů, doučování a zavedení češtiny jako druhého jazyka,“ popisuje situaci na škole D. Kapustová.

Dodává k tomu, že práce s inkludovanými žáky je odborně velmi náročná, je potřeba získat kolegy, kteří jsou jednak odborně vzděláni a jednak jsou empatičtí, mají k těmto dětem pozitivní vztah. Konečně, jinak by často měli problém tuto práci zvládnout a vydržet. Proto je třeba podporovat lidi, jak učitele, tak asistenty pedagoga, kteří tato kritéria splňují.

Je také nutné najít finanční zdroje, které by pokryly vyšší ekonomické náklady na tuto práci. Podobně jako jinde, i na Cimburačce je obvykle nacházejí hlavně v nejrušnějších projektech, do nichž se škola zapojuje.

„Přihlásili jsme se do projektů zaměřených na polytechnickou výchovu, praktické činnosti a digitální technologie, podpora pracovních návyků je nejen pro žáky s LMP důležitá pro další uplatnění. Účastníme se také projektu zaměřeného na práci s žáky-cizinci, který se nám hodí, skutečnost, že jsme interkulturní školou, má pochopitelně svoje specifika. V naší škole se učí řada dětí cizinců ze Sýrie, Libye, Mongolska, z Nepálu, z Uzbekistánu... Kromě toho jsou tu i žáci ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, některé z těchto dětí najdete v podstatě v každé třídě,“ poznamenává vedoucí ŠPP.

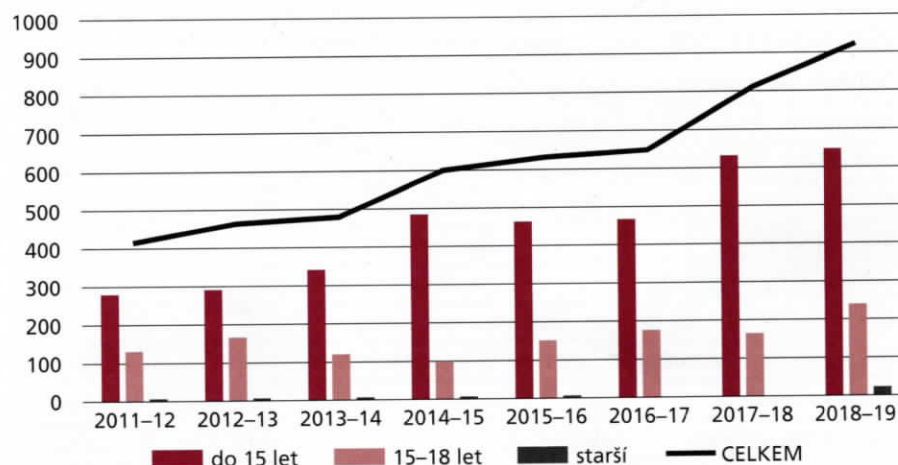
Umělý konstrukt

Inkluze nebyla ve zdejší škole žádnou novinkou. Nicméně pojetí inkluze po roce 2016 D. Kapustovou příliš nenadchla. „Považuji ji za umělý konstrukt necitlivě vsazený do českého slibně se rozvíjejícího školství. Samozřejmě, že se praxe liší od teorie jejich strůjců a propagátorů, ale já říkám: naštěstí. Naštěstí se školy dokázaly rychle zorientovat a pokračovat ve vzdělávání. Zříditi speciální třídy, nabrat speciální pedagogy, vyškolit asistenty, měnit ŠVP, zavádět a rušit různé plány, učit se za pochodu stále měnit se pravidla, žít v neustálé nejistotě. Mluvíme o školách běžných, ne speciálních. Ty ostrouhaly úplně. Bude těžké tento systém vybalancovat,“ hodnotí D. Kapustová.

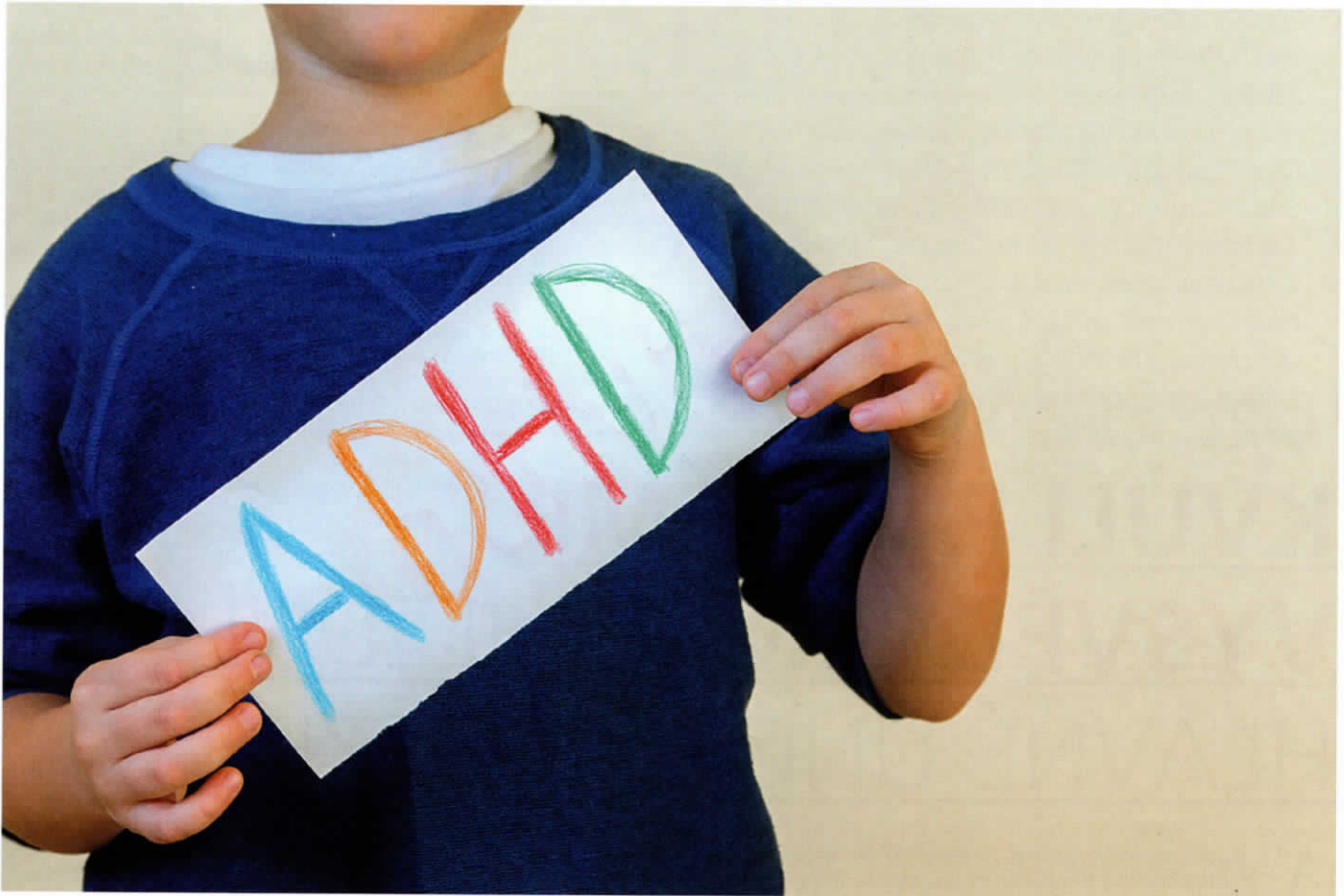
Když mluví o zavádění a rušení různých plánů, má na mysli hlavně plány pedagogické podpory, které na počátku byly povinné pro všechny žáky v prvním stupni podpory a postupně svoji „povinnost“ ztrácely, učitelé je mohou zpracovávat,

Věková struktura a počty klientů ambulance SVP Klíčův v letech 2011–2019

Nárůst klientů mezi školním rokem 2015/16 a 2018/19 o 31 %

J. Pilar: Všimněme si výrazného nárůstu po roce 2016, kdy se začalo s realizací nepřipravené inkluze.

Shutterstock

pokud to uznají za vhodné a účelné. „U nás jsme se rozhodli ale v případě žáků-cizinců plány pedagogické podpory zachovat, mají pro nás, a hlavně pro děti a jejich rodiče smysl. Připravíme jazykový plán na půl roku, podle něhož postupujeme,“ vysvětluje.

Osamocený školní speciální pedagog je podle ní v běžné základní škole ztracený stejně jako jeho svěřenci. Navštěvníci představení, kterému nemůžou rozumět, protože je určeno pro někoho úplně jiného.

„Z mého pohledu je školní speciální pedagog garantem speciálněpedagogické péče na škole. Je to služba žákům i škole. Měl by být ve škole pevně ‚usazen‘. Musí znát žáky i výstupy ŠVP v každém ročníku, aby mohl posoudit, zda jsou jej jednotliví žáci schopni zvládnout, případně za jakých podmínek. Měl by být schopen péči nad rámec základní výuky zorganizovat a nabídnout ji škole. Tudíž musí být fundovaný v legislativě, aby věděl, co je realizovatelné, ufinancovatelné a průchodné,“ vysvětluje s tím, že by to měl být člověk samostatný a v jistém smyslu nezávislý, který je schopen vysvětlit a obhájit své záměry. Měl by mít pochopitelně přehled ve speciálním vzdělávání. K tomu je třeba jistá dávka pokory a úcty k tomu, co dělají pro žáky i ostatní učitelé.

Člen týmu

Protože žáků, kteří potřebují různou formu podpory, stále přibývá, je třeba, aby kolem sebe vytvářel tým lidí, kteří se

specializují na různé oblasti vzdělávání a pomoci, jako jsou logopedi, psychologové, interkulturní pracovníci, výchovní a kariérní poradci, preventisté a další speciální pedagogové. Zásadní jsou podle D. Kapustové dobré vztahy na pracovišti, podpora školy ze strany zřizovatele, školského poradenského zařízení a dalších partnerů.

Současné rozlišování vzdělávání speciálních pedagogů podle toho, zda míří do poradenství, nebo za katedru, a po ukončení studia může kvalifikovaně buď jedno, nebo druhé, je podle ní problematická koncepce.

„Pracuji na část úvazku jako učitelka ve speciální třídě, na část pak jako školní speciální pedagog ve školním poradenském pracovišti. Pro školu je to určitě výhodné. Jistě, specializují se na diagnostiku, na práci s cizinci, připravovala jsem program pro předměty speciální péče. Pokud ale chci kontrolovat práci speciálních pedagogů-učitelů, pak ji musím znát, musím být i v této oblasti kvalifikovaná. Konečně, v současné době by měly být alespoň základní speciálněpedagogické znalosti a kompetence v rejstříku každého učitele. Než vysokoškolští studenti k samostatné pedagogické práci vůbec přistoupí, měli by podle mého kromě tří semestrů speciální pedagogiky absolvovat i praxi ve speciálních školách,“ doporučuje vedoucí ŠPP a doplňuje: „Naše škola je na tom díky své tradici, dlouhodobým zkušenostem kolegů a taky

průběžnému dalšímu vzdělávání pedagogů celkem dobře,“ chválí. Otázka je, na kolika běžných školách by reálně platilo, že jsou pedagogové 1. stupně, a především všeobecně vzdělávacích předmětů na stupni 2. a 3. kompetenční v oblasti speciálního vzdělávání.

Školní poradenská pracoviště vznikají v různém personálním obsazení na školách už řadu let. „Přála bych si, aby se naplnil jejich potenciál. Pracují v nich kvalifikovaní odborníci, kteří by mohli výrazně pomoci poradnám a speciálněpedagogickým centřům při diagnostice žáků, komunikaci se zákonnými zástupci dítěte i vyučujícími, navrhováním vhodných podpůrných opatření a kontrole jejich uskutečňování. V současné době, kdy poradny musely spoustu vyšetření odložit, by to byla jistě vítaná podpora. Jsme schopni vyhodnocovat školní připravenost i zjišťovat rizika SPU, posoudit, které pomůcky a jakou speciální péči žák potřebuje. Zabezpečit širokou speciální péči na škole,“ tvrdí D. Kapustová.

Byla by taky ráda, aby se zachovaly dosavadní dobré vztahy postavené na vzájemné důvěře. „V neposlední řadě si přeji, aby nejen naše škola i školní poradna mohly v klidu a ve zdraví pokračovat ve své práci. Poslední měsíce nám ukázaly, že je potřeba vracet se k základům a smyslu našeho bytí i vzdělávání a nezaměřovat se v životě na hloupost,“ konstatuje vedoucí ŠPP D. Kapustová.